eeskuju. Seepärast paistab, et nimedest on ebaproportsionaalselt palju kirjutatud. Teema on huvitav ning raamatu ilmumise ajal jõudiski suure hulga eestimaalasteni just see osa käsitlusest (siinkohal suur tunnustus prof Mustale ning tema võimalikele abilistele sellise saavutuse puhul pressis esinemisel, mida seni ükski ajaloolane (oma erialaselt) polnud saavutanud!), kuid raamatu pealkiri igatahes ei õigusta tervelt viiendiku pühendamist sellele teemale. Samas ei jookse see jutt külgi mööda maha ühelgi genealoogiahuvilisel, sest kirjutatud on ta tõesti huvitavalt ning oma onomastilisi uurimusi pole prof Must käsitlenud siiani eraldi raamatuna või levinumates ajakirjandusväljaannetes. Seda ei saa aga öelda peatüki 9.4, "Valla passiregistrid", kohta, mis on, nagu ka raamatus viidatud, ilmunud 1994. aastal 10. Kleios. Eessõnas on toodud uuesti trükkimise põhjenduseks, et teemat on Eestis vähe uuritud. Kindlasti annab rahvaränne käsitlemine siin raamatus mõtlemisainet peaaegu igale suguvõsauurijale, kuid vaevalt on tal eriti palju kasu põhjalikust andmestiku analüüsist Kabala valla passiregistrite näitel, mis pealegi läheb raamatu tiitliga vaid kaudselt kokku. Peatükk on hea näide, kuidas võiks vastavaid allikaid kasutada. Siiski, kas prof Must ise soovib, et amatöörajaloolane mõne sellise tööga hakkama saaks…

Igati tervitatav on esimese genealoogiaalase raamatu ilmumine nüüd, kui on oodata suguvõsauurimise huviliste juurdekasvu. Eks see ole tingitud ka võimalikust majandusliku olukorra paranemisest, sest igapäevaprobleemide kõrval jääb rohkem aega tegelda sellega, mis inimesele endale huvi pakub. Hea, et see esimene raamat on kirjutatud professionaalse ajaloolase poolt, kes ei loe samateemalist loengukursust Tartu ülikoolis mitte ainult ajaloolastele, vaid kõikidele huvilistele. Hea, et raamat on peale sisukuse ka igati innovaatiline – kõneldakse ajaloo andmebaasidest, nende kasutamisest (eriti onomastika!), viidatakse Internetile (ka vormiliselt võib see käesoleva raamatu kaudu olla eeskujuks laiemale rahvahulgale) ning ohtudele, mis allikate kasutajaid võivad ees oodata. Suur huvi raamatu vastu annab alust loota, et praegustele ja tulevastele genealoogidele saavad seeläbi tuttavaks mitmed uued allikad, millest prof Musta raamatus on juttu esmakordselt, ning seeläbi tõuseb ka uurimuste kvaliteet.

Fred Puss

KONSTANTIN PÄTS ENNE EESTI RIIKI

Konstantin Päts. Eesti riik I.
Koostaja Toomas Karjahärm.
Tartu, 1999.

"Eesti mõtteloo" sarjas järjekorranumbriga 27 ilmunud raamatu saatesõnas ütleb koostaja Toomas Karjahärm, et raamat on "esimene katse üllitada Konstantin Pätsi ulatuslikku vaimset pärandit" (lk 9). Tegelikult jõudis samal aastal pisut varem trükikojast välja samuti peamiselt K. Pätsi tekstidest koosnev Hando Runneli koostatud "Minu elu: mälestusi ja kilde eluloost". Muus osas on kaks raamatut küll omavahel kooskõlastatud.

T. Karjahärma koostatud raamatu eessõnast selgub, et raamatus hõlmatud aastatel 1901–1916 (hilisemast ajast on raamatus kaks motona kasutatud Pätsi tsitaati) avaldas K. Päts umbes 200 artiklit ajalehtedes Teataja ja Tallinna Teataja ning kirjutas umbes 30 artiklit Peterburi Teatajale. Raamat sisaldab aga vaid 92 Pätsile omistatud teksti, sealhulgas peatüki K. Pätsi raamatust "Maa-küsimus" (Tallinn, 1907) ja teise R. Berendseni koostatud raamatust "Eestimaa talurahva vabastamise 100-aasta juubel 23. mail 1916 aastal". Seega ei tähenda Pätsi vaimse pärandi üllitamine tema kogutud teoste väljaandmist, kuigi see poleks üllatav isiku puhul, kellele on eluajal püstitatud ausammas, keda on kujutatud postmarkidel ja kelle järgi on nimetatud tänavaid. Kogutud teoste väljaandmine tunduks võib-olla Pätsi isikuga seotud kultusega liiale minemist, kuid teiselt poolt tähendaks see ka tema halvemate tekstide lugeja ette toomist. Ilmunud raamatu koostamise põhimõtteid saatesõnas selgitatud ei ole, mis oleks ehk siiski olnud vajalikum kui selle asemel toodud ülevaade K. Pätsi niigi suhteliselt hästi tuntud eluloost. Lugejale jääb teadmata näiteks, kas Teataja majandusmeeste ja Jaan Tõnissoni Postimehe aatemeeste vaheline sulesõda K. Pätsi kirjutistes ka artiklite valimikus toodust otsesemalt ja selgesõnaliselt väljendamist leidis.

Kogutud teoste puhul oleks ilmselt veelgi raskem otsustada, milline artikkel on K. Pätsi ja milline kellegi teise kirjutatud, sest tolleaegsetes ajalehtedes eelistati anonüümsust. Ka ilmunud raamatu viiest osast esimene – "Rahvusliselt põllult majanduslisele" – on saanud nime artikli järgi, mille puhul K. Pätsi autorlus on üksnes, kuigi ar-

vatavasti õigesti, oletatav. Kokku on raamatus K. Päts nelja artikli puhul oletatavaks autoriks märgitud.

Saatesõnas pole põhjendatud ka raamatu pealkirja valikut. Lugeja võib aimata, et koostaja, kes ei kuulu nende hulka, kelle hinnangut K. Pätsile oleks oluliselt mõjutanud ajakirjanduses võimendatud Magnus Ilmjärve esitatud süüdistused, näeb iseseisvat Eesti Vabariiki K. Pätsi elutööna. Siiski oleks võinud mõtte, millega poleks nõustunud samuti iseseisvuse eest võidelnud K. Pätsi omaaegsed poliitilised vastased, selgelt välja tuua. Aastatel 1901–1916 iseseisvat Eesti riiki teatavasti olemas ei olnud. Ei ole ka teada, et K. Päts sel ajal oleks mõelnud iseseisva Eesti riigi loomisele. Vene riigist eraldumise mõttega tuli 1917. aastal esimesena välja hoopis Jaan Tõnisson. Enne seda tehti küll tööd, mis oli iseseisva riigi loomise eeltingimuseks. Eesti riigi nurgakiviks on K. Päts tagantjärele nimetanud ülemaalisi seltside koondusi ("Minu elu", lk 179), kuid nende asutamine polnud teadlikult riikliku iseseisvuse nimel organiseeritud tegevus. Ta süüdistas sakslasi, et need on püüdnud riigivalitsust uskuma panna, et eestlased 1905. aasta revolutsiooni ajal Vene riigist lahku lüüa soovisid. Ise kirjutas ta 1909. aastal, et "meie patriotism /.../ peab selgeks ja üldiseks arusaamiseks sellest muutuma, miks ja kuidas tahame meie ühes Vene riigiga kui tema lahutamatu osa edeneda" ("Eesti riik I", lk 150–151).

Tsaariajal kasutati küll iseseisvuse sõna, kuid mitte omariikluse tähenduses. Nii kritiseeris K. Päts olemasolevaid seltse, et need ei olevat aidanud "meie rahvast", s.t eestlasi, käimasolevas võitluses "majandusliselt iseseisvaks ja tugevaks" saamise nimel (lk 36). Iseseisvuse otsijad olid parema elu nimel Venemaale väljarändajad ja erinevatel seisustel oli eri määral iseseisvust.

Iseseisev peab olema iga riiklik valitsus, mis tähendab, et ta vabalt riigi elu juhtida peab võima (lk 201), keskvalitsuse abistamiseks on olemas omavalitsused. Eestlasi nimetas K. Päts vabaks rahvaks (lk 334). Sõnaga "vabadus" seostus minevikusündmus – pärisorjusest vabanemine (lk 294). Hoolimata sellest, et K. Pätsi arvates tema ajal teoorjus veel alles oli (lk 424), mis küll ametlikult juba aastal 1868 keelati. Muistse iseseisvusaja K. Päts aga unustas, väites, et "meie rahvas" pole kunagi iseseisvat poliitikat etendanud (lk 466).

Pole teada, millal võis K. Päts hakata mõttes arvestama Eesti omariikluse võimalusega. Aastal 1902 oli palju mõelda isegi eestikeelsele ülikoolile, selle asemel soovis K. Päts vaid eestikeelse usuteaduse õpetamise kehtestamist ja eesti keele õppetooli loomist (lk 329). Aastal 1905 märkis ta, et Baltimaadel pole ajaloolisi põhjusi ihaldada nii laia omavalitsust, nagu on antud Soomele (lk 259). Suurt ajaloolist ettenägelikkust ei saa K. Pätsile omistada – Liivimaa Linna-Hüpoteegi Seltsis pidid tema arvates "alati" kaks jõudu vastastikku jääma – eestlased ja sakslased (lk 49). Saksa linnavalitsuste järjestikuse langemise põhjal ennustas ta aga saksa ülemvõimu lõppu Baltimaadel. 1905. aasta revolutsiooni pidas ta selle toimumise ajal ajajärguks, milliseid rahvaste elus ainult aastasadade järel ette tuleb (lk 65). Sel puhul ei arvestanud ta aja kiirenemisega, mistõttu järgmine revolutsioon toimus juba aastal 1917.

Esimese maailmasõja puhkemisel arvas ta, et sõda ei kesta rohkem kui mõni kuu, mis oli tol ajal levinud valearvamus. Novembris 1914 kirjutas ta: "Meie sõjavägi peab lõpuks võitjaks jääma", kuigi sõda Venemaale tegelikult kokkuvarisemisega lõppes. Ettenägelikuks osutus ta aga öeldes, et "sõja järel oodatakse ja loodetakse meil suuri uuendusi" (lk 105), kuigi neid seoses Venemaa võiduga ei tulnud. Märtsis 1915 avaldas ta arvamust, et verd ei valata asjata, vaid sellele järgneb suur loomise aeg.

Poliitilisi pöördeid pidas ta ootamatuteks ja raskesti ennustatavateks. Paremateks aegadeks pidid poliitikajuhid siiski majandusliku jõu kasvatamise kaudu valmistuma. Ainult majanduslike jõudude kasvatamine loovat kindla aluse poliitikale (lk 98).

K. Pätsi kui ühiskonnategelase seisukohtadest vaadeldaval perioodil annab teos piisavalt selge ülevaate. Ühiskonnas toimub pidev võitlus. Kes võitluses ei osale, on halb kodanik. Seejuures tsiteerib K. Päts autoriteedina ka võitluses õiguste eest verevalamise kasulikkust põhjendavat saksa autorit (lk 95–96) ja nõustub sõda "kõigi asjade isaks" nimetava Herakleitosega (lk 411). Huvitav, kas siis, kui K. Päts oleks sel ajal seisnud valikute ees, millega tal tuli tegemist teha aastatel 1939–1940, oleks ta otsustanud sõjalise vastupanu kasuks? See küsimus jääb vastuseta. Päts väitis, et võitluses mitte osalevad rahvad jäävat teistest maha. Maksev õiguskord olevat alati võitluse vili (lk 179). Poliitikas ei saavat heasüdamlikkuse peale lootma jääda (lk 404).

K. Pätsi nägemuse järgi on avalikus elus tööl alati kaks jõudu – üks alalhoidlik ja teine muutusi läbiviiv, nende jõudude üks mõjuvamatest tööriistadest on ajakirjandus (lk 19). Nii asutas ta praktilise inimesena 1901. aastal oma ajalehe Teataja, mis seisis "muutjate" poolel. Selle juurde kuuluva "Naljalisa" eesmärgiks polnud lihtsalt naljategemine, vaid see oli samuti "võitlemise abinõu" (lk 34). Päts pidas ennast kogu oma iseseisva elu jooksul poliitikaga tegelnuks (lk 189).

Teataja kallal katsus K. Pätsi väitel alguses jõudu "terve eesti ajakirjandus", mille põhjuseks olevat olnud, et ta erinevalt vanematest lehtedest oma töös pearõhu majandusküsimusele lubas panna (lk 28), samal ajal kui eesti haritud ja jõukamate kihtide ajakirjandus pani rõhku rahvustunde äratamisele (lk 31). Teiseks ja olulisemaks vastaseks oli baltisaksa ajakirjandus, millest suurem osa oli K. Pätsi nägemuses teinud oma esimeseks ülesandeks baltisakslaste ajalooliste õiguste kaitsmise (lk 214). Vastaste olemasolu üle tundis ta aga uhkust.

Inimeses uskus K. Päts olevat külma ja kaaluvat mõistust, mis andvat võime erapooletuteks ja õiglasteks otsustusteks (lk 176). Tähtsate küsimuste puhul tuli tema arvates ägedusest hoiduda.

Ühiskondlikus võitluses kasutatavaid nurjatuid abinõusid kutsus K. Päts üles avalikult kätte näitama – mis tema arvates pidi niisugust teguviisi muutma (lk 40). See ei takistanud teda hiljem riiki "vaikivasse ajastusse" juhtimast, mil kõigi tema enda kasutatud abinõude kättenäitamine polnud enam võimalik.

K. Pätsi arvates on vaja aidata neid, kellega on eesmärgid ühised, sest võit on tugevama päralt. Kaks võitlevat erakonda ei tohi unustada, et nad kõigest hoolimata ühisel kodumaal elavad ja neil mõnes küsimuses rahu vaja pidada (lk 121). Võitluses osaleja "ei tohi suuri ja sügavaid reformisid ja muutusi nõuda", et midagi saavutada, ei tohi korraga ette võtta liiga suurt tükki (lk 213).

Võitluse tagajärjed on peegeldatud seadusandluses. Oluline pole aga ainult see, mis on seadustes kirjas, vaid ka see, kes kehtivaid seadusi paremini tunneb ja neist tulenevaid oma õigusi kaitseb. Eesti ühiskonnas olid võitlevateks poolteks eri rahvad (lk 304–305). Võitlust on mitut liiki, suurimaks võitluseks oli tema järgi maailmasõda, mille ajal toimus ka majanduslik võitlus. Vaenlaselt on aga võimalik ka õppida, nii tõi K. Päts Esimese maailmasõja ajal eeskujuks Saksamaa haridussüsteemi (lk 319).

Inimtegevuse järjepidevuse peavad K. Pätsi järgi tagama asutused, kus järeltulijad jätkavad eelkäijate poolelijäänut. Rahvaste ajalugu olevat nende asutuste ajalugu, mille puudumise tõttu K. Päts nägi eestlaste minevikku värvituna. "Kogurahvaliste" asutuste esimese ülesandena nägi ta kultuuri loomist ja hariduse tõstmist (lk 260–265). Asutuste puudusi pidi aitama kõrvaldada ajakirjanduse vahendusel tehtav avaliku arvamuse kriitika.

Kogu ühiskonnal peavad olema kohustused rahvakooli ees. Kooli nägi K. Päts rahvustunde kasvatajana ka siis, kui kool on mõeldud rahvuse vastu suunatuna. Iga rahva hariduseteel edasijõudmise parimaks abinõuks on aga "rahvusline isemääramine" kooliasjades (lk 366). Erilist rõhku tulevat panna tehnilisele haridusele, sest tehnika olevat üks rahvaste võimu tähtsamaid nurgakive (lk 413).

Tallinna linna 700-aastaseks saamist arvas K. Päts kõige sobivam olevat tähistada uue tehnikumi asutamisega. Kooliküsimus olevat aga vaid väike osa rahva harimise küsimusest. Teadmiste vähesusest tulenevat ettevõtlikkuse puudumine. Mingi eriala õpetaja tegevuse hulka ei kuulu ainult puhas õpetamine, vaid ka oma eriala puudutavate reformide juures kaasarääkimine (lk 386).

Ühiskond koosnes K. Pätsi jaoks ühelt poolt klassidest – saksakeelset ajalehte Rigasche Rundschau nimetas ta "suurpõllumeeste häälekandjaks". Teiselt poolt koosnes ühiskond rahvustest. Rahvus tähendas Pätsi jaoks ühistunnet (lk 164). Rahvusluse ärkamine oli midagi, mille puhul tuli rõõmustada ka selle toimumise korral teise rahva, nagu venelaste juures. Ainult rahvusliku kultuuri kaudu olevat võimalik jõuda üleüldise kultuuri juurde (lk 394). Oma rahvuse tunnistamist haritlaste poolt sellele järgnevate tegudeta pidas K. Päts aga tühiseks.

Eesti kultuuri nägi ta saksa mõjul kujunenuna (lk 185), lähimaks kultuurrahvaks eestlastele olevat aga soomlased, Soome sild tähendas Pätsile muu hulgas kaubaturgu. "Meie maal" elas iga rahvus eraldi, milles süüdi olid sakslased (lk 49). Ühe artikli järgi saksa rahvast "meie maal" ei olnudki, vaid ainult üksikud perekonnad nende ümber kogunenud pärisrahva liikmetega, keda ühendasid klassi- ja omakasuhuvid (lk 118). Baltisakslased polevat omaette rahvas, vaid sisse rännanud suure rahva kild, kellel vastavalt vähem õigusi olema pidi (lk 140). Saksa vähemusel oli majandusliku ülemvõimu tõttu võimalus otsustavalt mõjutada terve maa saatust. Tegevas elus kõige tähtsamat osa mängiv kapital ei ole siiski loomult rahvuslik.

Rahvuslik aade polevat Eestis veel üldiselt tärganud, sest suurem hulk rahvast kannatab majanduslike raskuste all (lk 52). "Meie rahva" hulka kuulusid K. Pätsi jaoks siiski ka Venemaale väljarännanud eestlased, kelle saatust ta pidas "meie kultuuri" jaoks oluliseks. Haritud eestlaste kodumaalt eemalejäämist nimetas K. Päts haiguseks (lk 351).

Kodumaa oli K. Pätsi jaoks eestlaste maa, mille piirid hakkasid Tallinna poole laienema alles Teataja ilmumahakkamise aegu (lk 89). Selles polnud ta aga järjekindel, kasutades ka väljendit "kitsam kodumaa", kui juttu oli Balti kubermangudest Venemaa osana (lk 256). 1905. aastal oli talle kõrvaliseks küsimuseks, kas tuleks luua ühine Balti Maapäev, või peaksid need olema eraldi Eesti ja

Läti poolel (lk 259). Hoolimata Tallinna kodumaa piiridest väljaarvamisest, uskus K. Päts, et linnad satuvad kõikjal selle rahvuse mõju alla, mis neid maal ümbritseb (lk 184).

Teiste rahvaste loomuses nägi K. Päts plusse, mis eestlastel puudusid – nii kalduvat venelased palju enam seltsielu poole. Inimese tublidust ei saavat aga mõõta rahvuse järgi. 1904. aasta Tallinna linnavolikogu valimiste järel heitis ta vanameelsetele vastastele ette, et need sobimatuid kandidaate üksnes eesti nimede pärast sakslaste kõrval üles seadsid (lk 129–130). Hiljem oli K. Pätsile võitluses venelastest poliitiliste vastastega argumendiks, et esimene eesti enamusega Tallinna volikogu valis linnapeaks venelase.

Kohalikud venelased toetasid aga mõnikord omalt poolt eestlasi, näiteks erakoolides eesti õppekeele kasutusele võtmise küsimuses (lk 369).

Ajakirjanikuna kaitses K. Päts ajakirjanike huve, astudes välja selle vastu, et eraseltsid ajakirjandust oma tegemiste juurde lasta ei tahtnud (lk 229). Veelgi rohkem kaitses ta väikepõllumeeste huve vastandina suurpõllumeestest mõisnike omadele. Võidelda on vaja mõisnike käes oleva maa monopoli vastu. Kuid kui iseseisvuse ajal oli ta tuntud Põllumeestekogude poliitikuna, siis sajandi alguses muretses sellepärast, et eesti ajakirjandus linnades toimuvale liiga vähe tähelepanu pööravat (lk 222). Tööliste majanduslik heaolu olevat tähtis tervele rahvale. Ta muretses, et käsitöölised peaksid olema ajakohaselt organiseeritud, pooldamata seejuures vanade tsunftide elustamist. Oma seltse asutama õhutas ta ka meremehi.

20. sajand oli tema jaoks ühistegevuse võidukäigu sajand (lk 237). Ühistegevuse liikumise rajad olevat juba Lääne-Euroopa rahvad sisse tallanud ja K. Päts püüdis omalt poolt õhutada ka Venemaa eestlaste ühistunde tärkamist (lk 290). Ühistegevuse edendamise nimel töötas ta ka maailmasõja aastatel, lubades selle abil leevendada sõja lõppemisele järgnevat majanduslike haavade valu (lk 311). K. Pätsi järgi on tähtis, et kasvaks terve rahva, mitte ainult valitute varandus. Parema tööjõu võõrsilemineku vastu on vaja võidelda, sest see olevat ohtlik terve rahva tulevikule ja iga tühjaksjäänud kohale astuvat keegi vastastest (lk 63). Naisõiguslaste hulka, kui sobib sellist võrdlust kasutada, K. Päts aga ei kuulunud – valimisõigusest rääkides jättis ta kodanike hulgast välja naised, väitega, et Prantsusmaal on valimisõigus igal 21 aastat vanaks saanud kodanikul (lk 77), kuigi naised said selle alles pärast Teist maailmasõda.

Poliitilisi jõudusid ei pidanud K. Päts alati õigeks nimetada nii, nagu nad seda ise tegid: enda arvates sotsialismi eest võitlejad polevat tegelikult sotsialistid (lk 81). Hoolimata oma väidetavast uuendusmeelsusest esines K. Päts ka väitega, et järsk seaduste muutmine avaldaks pikema aja jooksul negatiivset mõju (lk 174). K. Pätsi üks pseudonüüme "mõned käremeelsed" ei tähendanud kaugeltki absoluutset käremeelsust: kehtivat korda ei tulevat vägivaldselt kukutada, vaid omavalitsuste kaudu kasvatada seaduste austamist.

Poliitilises elus oli vaja võitlejaid, keda K. Päts lootis leida ühe grupina advokaatide hulgast (lk 315). Kõige paremaks poliitiliseks kooliks pidas ta kohalikku omavalitsust. Madalama astme koolina soovitas ta omavalitsuste töö arvustamisega tegelevate omavalitsusseltside loomist. Kasvatav mõju rahvale pidi olema ka valimistel. Uuenduste läbiviimiseks oli oluline, et rahvaasemikud kõikjal otseselt rahva soovide eest välja astuksid (lk 251). Kindlate erakondade puudumist eesti ühiskonnas pidas K. Päts kahetsusväärseks. Ilma erakondade võitluseta pidas ta teovõimelist ja laiade rahvakihtide peale toetuvat avalikku elu võimatuks (lk 410). Ometi kaotati tema juhitud "vaikival ajastul" selleks ajaks väljakujunenud erakonnad, ilmselt avaldasid selleks mõju vahepealsed uued arengud maailmas.

Erinevalt eesti rahva enamusest ei olnud K. Päts luteri, vaid vene õigeusku. Arvatavasti polnud see aga põhjuseks, miks ta oli vastu kiriklikule kihelkonnale kui omavalitsusüksusele. Samas arvas ta ka, et tuleb teha selgemat vahet valla kui seisuse ja valla kui omavalitsusüksuse vahel. Samal ajal pooldas ta rüütelkonna Maapäeva ümberkujundamist tõeliseks maaomavalitsuseks väikepõllumeeste kaasamise kaudu (lk 226–246).

Olles ise praktiline inimene, nägi K. Päts ka teisi samasugustena. Nii astusid inimesed tema arvates seltsidesse mitte kunstliku õhutuse mõjul, vaid vajaduse sunnil (lk 35). Hoolimata oma ajakirjanduslikust tegevusest oli ta veendunud, et teadmised ja uuendused levivad rahva hulgas rohkem tegelikus elus nähtud eeskujude kui sõnalise õpetuse kaudu, mistõttu ta pidas tähtsaks põllumajandusnäitusi (lk 207).

Majandusküsimustele rõhku pannes oli ta aga vastu laulupidude liiga sagedasele korraldamisele. See ei tähenda, et K. Päts ei oleks hinnanud kunsti. Vastupidi, laulupidude sage korraldamine pidavat nende mõju vähendama. Samuti tegi talle muret, et teatrid kassa täitmiseks "arenemata maitsele ja tühjale lõbutsemisele" vastu tulevad (lk 407).

Minevikule tagasi vaadates tõdes K. Päts, et pärisorjuse kaotamisele järgnenud sajandi jooksul on rahva majanduslik edasiminek olnud vähene (lk 467). Tema arvates on rasked ajad aidanud kas-

vatada rahvas jõudu ja sitkust (lk 500). Esivanemate rasketest oludest väljarabelemine näitavat, et ka järeltulijad peavad seda suutma.

Tõepoolest, kui K. Pätsi ja tema-aegsete teiste poliitikute tegevus viis iseseisva Eesti riigi loomiseni, siis on see ajalooline fakt hilisemal ajal andnud juba rohkem otsustavust selle riigi taastamiseks, kuigi ka kõik poliitikud ei näinud uue iseseisvuse saavutamise võimalust esialgu uskuvat. See näitab, et K. Pätsi kirjutatu üle tasub jätkuvalt mõelda tänapäevalgi. Kindlasti annab selleks ainet ka peagi ilmuv "Eesti riik II".

Simo Runnel

Kirjastuse "EESTI AJALOOARHIIV" publitseerimistegevus 1999–2000

Ajakirja Tuna 1998. aasta esiknumbris andsime ülevaate kirjastustegevusest Eesti Ajalooarhiivis läbi aastakümnete, kontsentreerides peatähelepanu publitseerimistegevusele aastatel 1996–1998. Nagu artiklis mainitud, töötab Ajalooarhiivi juures alates 1996. aastast kirjastus "Eesti Ajalooarhiiv", mille ülesandeks on käsikirjade trükiks ettevalmistamise kogu protsess, alates keelelisest ja sisulisest korrektuurist ning arvutikujundusest kuni trükikilede valmistamiseni.[1] Kirjastus on viimasel kahel aastal olnud Rahvusarhiivi uurimistöö ja publitseerimisosakonna allstruktuuriks. Osakonna juures on veel ka teadustalitus, mille põhiülesanne on publitseerimist väärivate ajalooarhiivi allikate väljaselgitamine, teatmike ja teaduslike uurimuste koostamine. Kuna osakond ühendas aastatel 1999–2000 nii Tartu kui ka Tallinna vastava ala inimesi, siis Tallinna poolel oli kirjastustegevus seotud kirjastusega "Umara". Kirjastuses "Eesti Ajalooarhiiv" on viimasel ajal olnud tegevad Helina Tamman, Leino Pahtma, Martin Jaigma ja Enn Küng.

■ Järgnevalt kirjastuse tegevusest aastatel 1999–2000. Teaduslike väljaannetena ilmus 1999. aastal kirjastuse monograafiate sarjas *Scripta Archivi Historici Estoniae* Margus Laidre mahukas uurimus (570 lk) "Üks hä tru ja õige sullane. Elust Rootsi sõjaväes Eesti- ja Liivimaal 1654–1700". Kirjastusel on eriti hea meel tõdeda, et mainitud raamat on saanud lugejatelt nii kodu- kui ka välismaal hea vastuvõtu osaliseks ja selle teadustaset on väga kõrgelt hinnatud. Lisaks kuulutati M. Laidre monograafia parimaks 1999. aastal ilmunud eestikeelseks ajalooraamatuks. Kirjastuse raamatutest on see juba kolmas, mis konkursi võitis. 1996. aastal sai ajalookirjanduse aastapreemia Jaanus Arukaevu ja Ea Janseni koostatud artiklitekogumik "Seltsid ja ühiskonna muutumine. Talupojaühiskonnast rahvusriigini" ja 1997. aastal Tõnu Tannbergi monograafia "Maakaitseväekohustus Balti kubermangudes 19. sajandi esimesel poolel (1806–1856)". Ajalooarhiivi monograafiate sarjas ilmus 2000. aastal veel kaks raamatut: Mati Lauri "Eesti ala valitsemine 18. sajandil" ja Ülle Tarkiaise

[1] Enn Küng, Publitseerimistööst Eesti Ajalooarhiivis. – Tuna. Ajalookultuuri ajakiri 1998, nr 1, lk 151–152.